

Тимошук Ю.С., здобувач Інституту
держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА, СПРАВЕДЛИВІСТЬ
ТА ГУМАНІЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Політика у сфері протидії злочинності (кримінальна політика) як частина правової політики держави є елементом внутрішньої політики України. Слід погодитись із П.Л. Фрісом, одним із фундаторів наукових основ теорії кримінально-правової політики України, у тому, що соціально-політичний добробут суспільства, чіткість політичних завдань, що ставить перед собою держава, їх послідовне виконання, стабільність розвитку суспільства, відсутність великомасштабних соціальних конфліктів (революційних потрясінь, громадянських війн, міжнаціональних конфліктів) створюють необхідні сприятливі передумови для реалізації цілей і принципів кримінальної політики.

Загальновідомий «генетичний» зв'язок кримінального права з кримінологією, яка як самостійна галузь юридичної науки «вийшла» з кримінального права. При цьому кримінологія спирається на розроблені наукою кримінального права питання злочину, покарання, боротьби зі злочинністю в цілому, і сама збагачує кримінальне право широким комплексом даних про злочинність, її причини, ефективність різних соціально-попереджувальних заходів у боротьбі з нею тощо. Пономаренко Ю.А. наголошує, що кримінальне право в сенсі права покарання (*лат. Jurimeⁱ*), тобто повноваження держави встановлювати санкції, застосовувати й виконувати покарання щодо осіб, які вчиняють злочини, здійснюється нею шляхом вироблення та реалізації цілої низки заходів у межах реалізації функції протидії злочинності.

Вивчення історії вітчизняної правової думки, зокрема у працях М.Чубинського, дає підстави для висновку про пріоритетність запобігання злочинам як напряму кримінальної політики України на всіх етапах її розвитку. Це був прогресивний для перших років ХІХ століття підхід, до якого повертається українська кримінальна політика у ХХІ столітті. Історичний досвід і сучасний стан злочинності в Україні переконливо свідчать: посилення каральних заходів не дають бажаних результатів. Принципи справедливості, гуманізму і економії кримінальної репресії - пріоритетні для сучасної кримінальної політики України.

Тому в сучасній Україні характерною особливістю кримінальної політики є гуманізація кримінального закону, проявами чого слід вважати заміну покарання у виді позбавлення волі іншими, менш суворими, видами покарань за вчинення окремих видів злочинів, декриміналізацію окремих злочинів, закріплення особливих правил призначення покарання за незакінчений злочин тощо. Такі прояви мають місце не лише у правотворчій, а й у правозастосовній діяльності, оскільки загальновідомою є тенденція щодо широкого застосування кримінально - правових норм, які регламентують призначення покарання із випробуванням, заміни покарання більш м'яким. Названі

тенденції підтверджують, що процес гуманізації кримінальної політики, який було розпочато у 2001 році з прийняттям Кримінального кодексу України, сьогодні продовжується.

Разом із тим, необхідно зауважити, що принцип гуманізму є лише одним із елементів системи принципів кримінального права, а тому його розвиток має узгоджуватись із необхідністю забезпечення реалізації й інших основоположних кримінально -правових засад, зокрема із не менш важливим принципом справедливості, який має особливе значення для галузі кримінального права. Все частіше поєднання принципів верховенства права, гуманізму і справедливості визначають стратегію кримінальної політики більшості сучасних демократичних держав. Принцип справедливості пов'язаний із принципом верховенства права: чим більше закон про кримінальну відповідальність відповідає концепції справедливості (втілений у принципі верховенства права), тим більше підстав оцінювати цей закон як правовий. Так, у своїй багатотомній монографії «Верховенство права» С. Головатий наводить формулу, застосовану в главі 40 англійської Великої Хартії (MagnaCarta) тексту 1215 року: «Ми не продаватимемо жодній людині, ми не відмовимо жодній людині чи не відстрочимо для жодної людини — ні правосуддя, ні відновлення права (справедливості)».

Термін «справедливість» не використовується у нормативно-правових актах, що регламентують процес притягнення особи до кримінальної відповідальності, які натомість оперують поняттями «достатність», «необхідність». Саме тому постає нагальна проблема впровадження принципу справедливості у кримінальну політику України. Слід погодитись із вченими у тому, що принцип справедливості має концептуальний характер і є тим фундаментом, на якому має ґрунтуватись чинний кримінальний закон України, а тому на рівні з іншими принципами він має бути визначений на законодавчому рівні. Так, у рішенні КС України від 22 вересня 2005 р. №5-рп/2005 зазначається: «... із конституційних принципів

рівності і **справедливості** впливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми...».

Принцип гуманізму в окремих випадках може суперечити принципу справедливості. Визначення справедливості покарання за злочин залежить від соціальної культури, в сфері якої людина визначає справедливість покарання. На підставі чого Ю.В. Баулін робить висновок, що справедливість покарання залежить не тільки від соціальної культури людей, що персоніфікована в особу держави, а й від адекватності призначеного покарання. Мова іде про мету «поновлення соціальної справедливості». Отже, важливим є визначення співвідношення принципів гуманізму та справедливості, оскільки порушення балансу між ними не сприяє забезпеченню прав громадян, інтересів держави та протидії злочинності.

Слід підтримати науковців, які принципи гуманізму та справедливості розглядають у взаємозв'язку, підкреслюючи їх єдність і вимогу несуперечності один одному: «Громадянин і держава повинні знаходитися в збалансованих відносинах на основі поваги взаємних прав і відповідальності, **гуманізму і справедливості**, без утиску прав людини, а й без свавілля чиновника чи приватної особи».

Відаючи належне важливості принципу справедливості як самостійному в системі принципів кримінального права, констатуємо, що він є рівнозначним іншим принципам кримінального права. Справедливість втілена у принципі верховенства права та є складним об'єктивно існуючим феноменом, що ґрунтується на поєднанні соціального, морально-етичного та правового аспектів. Реалізація принципу гуманізму не повинна суперечити принципу справедливості.